

УДК 330.83 : 352.07

JEL Classification: B30; O44; R11

DOI: <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202010049>

О. В. ХОДАКІВСЬКА, доктор економічних наук,
професор, член-кореспондент НААН
О. М. КОНОНЕНКО

Еволюція економічних теорій сталого сільського розвитку

Мета статті - узагальнити теоретичні підходи до визначення сутності збалансованого сільського розвитку через призму еволюції теорій просторового й інклюзивного розвитку та концепту сталого еко-соціо-економічного зростання.

Методика дослідження. За методологічну базу досліджень слугували загальнонаукові й економічні методи, наукові праці українських і зарубіжних учених з питань сталого сільського розвитку та еволюції наукової думки стосовно зазначеної проблеми. Зокрема, у дослідженні використано методи: абстрактно-логічний (при висуненні гіпотези, здійсненні узагальнень, формулюванні висновків і пропозицій); аналізу та синтезу (при дослідженні еволюції теорій просторового й інклюзивного розвитку та концепту сталого еко-соціо-економічного зростання); індукції й дедуції (для дослідження сутності категорії збалансованого сільського розвитку).

Результати дослідження. Розкрито еволюцію основоположних економічних теорій сталого сільського розвитку, які, розвиваючись поступово за законами діалектики, успадкували наукові напрацювання й передбачення учених кількох поколінь.

Елементи наукової новизни. Набули подальшого розвитку наукові підходи до трактування категорії «збалансований розвиток сільської території», яку запропоновано розуміти як процес поліпшення рівня та якості життя сільського населення, що, у свою чергу, сприяє урізноманітненню видів аграрної й позааграрної діяльності, продуктивній зайнятості, диверсифікації доходів сільських домогосподарств та наповненню бюджетів місцевих громад, соціальній захищеності мешканців, сучасному інфраструктурному розвитку поселенської мережі, збереженню і підвищенню родючості ґрунтів, захисту ландшафтів та біологічного різноманіття.

Практична значущість. Дослідження теорій просторової економіки, інклюзивного зростання та сталого розвитку може стати в подальшому науково-методологічним підґрунтям для збалансованого (стійкого) розвитку сільської території, що сприятиме відновленню людиноцентричної соціо-економіко-екологічної рівноваги в умовах дестабілізуючих внутрішніх і зовнішніх чинників. Табл.: 1. Бібліогр.: 48.

Ключові слова: сільський розвиток; сільські території; теорія просторової економіки; теорія інклюзивного зростання; концепт сталого розвитку.

Ходаківська Ольга Василівна - доктор економічних наук, професор, член-кореспондент НААН, заступник директора з науково-проектної роботи, Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки» (03127, м. Київ, вул. Героїв Оборони, 10)

E-mail: iae_zem@ukr.net

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-3421-8361>

Кононенко Олена Миколаївна - молодший науковий співробітник відділу земельних відносин та природокористування, Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки» (03127, м. Київ, вул. Героїв Оборони, 10)

E-mail: enkononenko@ukr.net

Постановка проблеми. Серед численних наукових напрямів збалансованого розвитку сільських територій як найбільш дотичні слід вказати теорії економічного простору (територій), інклюзивного розвитку та концепт сталого розвитку. Остання, як цілісна система поглядів про взаємозв'язок людини, природи й економіки, виникла не на порожньому місці, вона розвивалася поступо-

во за законами діалектики, ніби успадковуючи і розвиваючи наукові напрацювання та передбачення учених кількох поколінь. Зважаючи на це, варто розглянути вибрані для аналізу теорії в хронологічному порядку їх появи як певних віх формування наукової парадигми сучасного розуміння стратегічної важливості сільських територій для цивілізаційного поступу держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Понятійно-категоріальний апарат теорії просторової організації економіки та основні

© О. В. Ходаківська, О. М. Кононенко, 2020

концепти просторової (регіональної) економіки пореформеного періоду викладено у працях В. В. Ковалевського, І. М. Коротуна, М. П. Бутка, С. М. Злупка, Д. Ф. Крисанова, І. І. Лукінова, Л. Г. Руденка [16]; В. Василенка [5]; Б. Данилишина, Л. Чернюк, А. Дацій [10]; Т. Пепа [26]; І. Бистрякова [1], Т. Бутенко [4], О. Біякова [2] та ін.

Теоретичні бази та методологічні основи інклюзивного розвитку економічних систем висвітили у своїх дослідженнях Д. Аджемоглу, Д. Робінсон [9]; Е. С. Райнерт [30]; J. Podesta [46]; З. М. Бедос [12]; S. Hollander, R. Bolling [48]; R. Ranieri, R. R. Almeida [47]; J. Gupta, C. Vegelin [44] та ін.

Перспективні моделі сільської економіки та сільського розвитку детально розкрито О. Бородіною, І. Прокопою, О. Поповою [27], Ю. Губені [8]; Л. С. Гринів [7]; Т. Затонацькою [11]; Т. Зінчук, Н. Куцмус [14]; О. Ковальчуком [45]; О. М. Могильним [19]; О. М. Онищенком, В. В. Юрчишином [24]; О. І. Павловим [25]; О. Л. Поповою [28]; І. В. Прокопою [29]; В. О. Шевчуком [39] та ін. [36, 37].

Однак дослідження теорій просторової економіки, інклюзивного зростання та сталого розвитку потребує поглиблених наукових розвідок, оскільки очікується, що у подальшому це слугуватиме науково-методологічним підґрунтям для збалансованого (стійкого) розвитку сільської території, що сприятиме укріпленню людиноцентричної соціо-економіко-екологічної рівноваги в умовах політичних, економічних, екологічних, соціокультурних викликів та потрясінь.

Мета статті - узагальнити теоретичні підходи до визначення сутності збалансованого сільського розвитку через призму еволюції теорій просторового й інклюзивного розвитку та концепту сталого еко-соціо-економічного зростання.

Виклад основних результатів дослідження. *Теорія просторової економіки у забезпеченні сталого сільського розвитку.* У філософському сенсі проблемами економічного простору переймалися вже з античних часів (Аристотель, Платон). На пошуки «справедливого суспільного устрою» спрямовували свої проєкти соціалістичні утопісти Т. Мор, Т. Компанелла, Ш. Фур'є, Р. Оуен. Проте суспільний запит на дійсно наукові теорії, що досліджують закономірності виробничих відносин, було сформовано

лише в період зародження капіталізму (первинного накопичення капіталу) через загострення класових суперечностей, доведених до конфліктів, викликаних несправедливим розподілом економічних благ, посиленням експлуатації найманих працівників та обмеженням їхніх прав у суспільно-політичній і соціально-трудовій сферах.

Засновники класичного напрямку в економічній науці А. Сміт («Дослідження про природу та причини добробуту нації», 1776 р.) і Д. Рікардо («Принципи політичної економії та оподаткування», 1817 р.) розвинули ідеї економіки територій своїх попередників. Зокрема, Д. Рікардо залишив помітний слід завдяки теорії порівняльних переваг у між-регіональній торгівлі й теорії земельної ренти, що виникає внаслідок різного місцезнаходження товаровиробників. Дослідниками класичної політекономії відзначається, що у своїх працях учені XVIII-XIX ст. послуговувалися переважно терміном «територія», а не «простір». Адже економічна наука, так само як інші суспільні вчення, поступово відокремлювалася від суто філософського уявлення про розвиток природи, матерії та мислення.

Засновником теорії просторової (регіональної) економіки вважається представник німецької географічної школи в економічній науці Йоганн фон Тюнен (1783-1850). Загальноновизнаною в науковому середовищі стала думка про те, що саме він вперше залучив до економічного аналізу поняття «економічний простір». У його праці «Ізольована держава по відношенню до сільського господарства і національної економіки, або дослідження про вплив, який справляють ціни на зерно, якість земель і податки на землеробство», наголошується на необхідності застосування різноманітних варіантів розміщення сільського господарства в «ізольованій державі» щодо абстрактного великого міста, яке розглядається як єдиний ринок збуту аграрної продукції. Німецький вчений звернув увагу на особливості територій, що на той час були «визначальними факторами ефективної спеціалізації виробництва». Шляхом емпіричних розрахунків Й. Тюнен обґрунтував необхідність запровадження зональної спеціалізації сільськогосподарського виробництва, залежно від відстані до великих центрів реалізації продукції [21].

Земляк Й. Тюнена й також дослідник економіки простору В. Лаунтгардт розробив

просторову модель розміщення сільськогосподарського виробництва у формі «локаційного трикутника», вершини якого відповідають за сировину, енергію та ринки (1882). За його гіпотезою, найраціональнішим є виробництво, яке розташоване на перетині відрізка, що з'єднує вершини трикутника [20].

Майже через пів століття, важливу для предмета проведення цього дослідження теорію про функції і розміщення системи населених пунктів (центральної місць) розробив учень А. Вебера В. Кристаллер у своїй дисертації «Центральні місця Південної Німеччини» (1933). Згідно з його точкою зору, «на однорідній території розселення людей є рівномірним». Просторова модель мала значний вплив на подальший розвиток «концепцій раціональної організації сфери послуг і розселення людей у сільській місцевості» [34].

Шведський географ Т. Хагерstrand у праці «Просторова дифузія як процес впровадження нововведень» (1953) доводив причинно-наслідковий вплив результатів науково-технічної революції (НТР) на розвиток і розміщення господарства. За його баченням, «новації поширюються у трьох напрямках: а) від розвинених економічних районів на периферійні території; б) від центрів найвищого ієрархічного ступеня до центрів нижчого порядку; в) від великих міст у прилеглі райони». Він увів також такі поняття, як інформаційні поля, ефекти сусідства і бар'єрів [17, с. 18-89].

В основі теорії «полюсів зростання» Ю. Перру знаходиться припущення про визначальну роль у розвитку територій провідних галузей (лідерів) економіки, які створюють нові товари і послуги. Економічний простір, де розміщені підприємства цих галузей, стають свого роду «полюсами притягання факторів виробництва, оскільки забезпечують найефективніше їх використання». Звідси, за припущенням дослідників, бере початок концепція «формування точок економічного росту» територій [31].

Із початку 90-х років ХХ ст. набула популярності кластерна концепція розвитку територій, яку пов'язують із роботами М. Портера про індустріальні і регіональні кластери (1998), які він почерпнув із праць А. Маршалла про «концентрацію спеціалізованих галузей в окремих місцевостях». Нині західні фахівці дійшли згоди щодо основних атрибутів кластера: а) географічна концент-

рація; б) спеціалізація; в) множина діючих осіб; г) конкуренція і кооперування; д) критична маса (обсяг діяльності, за яким кластер стає стійким і впливовим); е) життєвий цикл кластера; є) сприйняття інновацій [18, с. 102-123].

Тематиці територіальної організації виробництва присвячені дослідження науковців Ради з вивчення продуктивних сил НАН України (нині - Державна установа «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України», м. Київ). Питання регіональної політики і управління досліджуються також вченими Інституту регіональних досліджень (м. Львів).

Поширили результати наукового доробку у сфері розміщення продуктивних сил на регіональну економіку праці Д. М. Стеценка, С. Л. Сонька, В. В. Кулішова, В. Мустафіна, Л. Г. Чернюка. На дослідження проблематики просторової організації суспільства в межах соціально-економічної географії спрямовано розвідки О. Г. Топчієва, О. І. Шаблія, А. Л. Голікова та ін. Удосконалила понятійно-категоріальний апарат теорії просторової організації економіки група науковців під керівництвом В. В. Ковалевського, І. М. Коротуна, а також М. П. Бутко, І. О. Горленко, С. М. Злупко, Д. Ф. Крисанов, І. І. Лукінов, В. Пила, В. Л. Руденко, Л. Г. Руденко, О. Є. Чмир, М. Д. Пістун, В. А. Поповкін, Я. Б. Олійник та ін. [16].

Значний внесок у розвиток просторової (регіональної) економіки пореформеного періоду національної економіки здійснили В. Василенко [5]; Б. Данилишин, Л. Чернюк, А. Дацій та ін. [10]; Т. Пепа [26]; І. Бистряков [1]; Т. Бутенко [4]; О. Біяков [2] та ін.

Узагальнюючи праці українських і зарубіжних учених, звіти наукових установ можна дійти висновку, що в теорії просторової (регіональної) економіки закладено ідеї й концепції, що відповідають сучасним запитам суспільства. Зокрема щодо збалансованого розвитку сільських територій, то до таких можливо віднести модель забезпечення комплексно-пропорційного, стійкого розвитку, за якої економіка, функціонуючи в умовах обмеженості (праці, землі, території), унікальності (природних ландшафтів - звідси географічне зазначення походження агропродовольчої продукції) й невідтворюваності (корисних копалин) ресурсів, може

набувати риси соціально орієнтованої, інклюзивної та ефективної.

Нині просторова економіка – це цілісний науковий напрям дослідження і навчальна дисципліна, що висвітлює економічні відносини в контексті просторових трансформацій як у територіальних утвореннях з ustalеними кордонами, так і з нестійкими, або невизначеними межами. Для предмета цього дослідження важливо, що просторова економіка досліджує також економічні процеси на територіях, на які не поширюються принципи регіоналізму. Адже регіоналістика, як правило, має вектор пізнання доцентровий, що відображає погляд зсередини економічної системи. Вектор пізнання просторової економіки направлений переважно всередину та ззовні [40, с. 47-54].

На нашу думку, до суб'єктно-об'єктного складу просторової економіки так само, як і до сільської території можна віднести домогосподарства, підприємства, установи й організації, органи місцевого управління та органи громадського самоврядування. Така економіка розвивається на території, якій властива певна соціально-економічна й природно-екологічна цілісність, де відбуваються взаємопов'язані, взаємозумовлені суспільні процеси. Діяльність контрагентів соціуму «пов'язана з пошуком додаткових синергетичних ефектів від сукупності якостей простору» [40]. Тобто це - нарощування порівняльних конкурентних переваг сільських території шляхом підвищення ефективності землекористування, утримання існуючих та створення додаткових робочих місць, диверсифікації виробництва товарів і послуг, розбудови логістичної, інформаційно-комунікаційної та соціальної інфраструктури, досягнення належних умов праці та відпочинку на селі.

Теоретичні основи інклюзивного розвитку економічних систем. Перелічені теорії просторової економіки сприяють цілісному науково-прикладному сприйняттю сільських територій, а це у свою чергу відкриває потенційні можливості для конкурентоспроможного розвитку територіальних громад та національної економіки в цілому, здатної адаптуватися до міжнародних регіональних і глобальних інтеграційних процесів. Одним із суттєвих резервів для інноваційного поштовху в розвитку сільських територій є запровадження концепції інклюзивності.

Інклюзивність (англ. *inclusion* - включення, залученість) - це реалізація соціального і людського потенціалу всіх членів територіальної громади у процесі економічної діяльності, зростання добробуту домогосподарств та соціально прийнятне розшарування людей за майном і доходами.

«Інклюзивне зростання» (англ. *en:inclusive growth*) - офіційний термін ООН, який було включено у назву щорічної доповіді Конференції ООН з торгівлі та розвитку (ЮНКДАТ) *Trade and Development Report, 2012*. За численними визначеннями - це зростання, яке охоплює всі прошарки населення, незалежно від рівня їхніх доходів. Виробництво, справедливий розподіл і споживання новостворених благ від результатів суспільного відтворення усіма верствами населення сприяє зменшенню розшарування у добробуті, що у свою чергу забезпечує не тільки соціальні вигоди, а й прискорене економічне зростання [41].

Документами Ради Європи «Політика згуртованості на 2014-2020 рр.» (*Cohesion Policy*) визначено орієнтири комплексної програми дій у різних європейських регіонах, містах та реальній економіці, на реалізацію якої передбачалося інвестувати 352 млрд євро. Серед загальних цілей стратегії «Європа 2020» пріоритетними виділено економічне інклюзивне зростання, розвиток зайнятості, розв'язання проблем, викликаних кліматичними змінами та енергозалежністю, скорочення бідності та соціального виключення [33].

Щодо власне терміна «інклюзивний розвиток», то в наукових публікаціях він використовується порівняно недавно. Вперше його було вжито в 1998 р., а з 2008 р. він почав широко використовуватися в наукових, а згодом й у практичних дискусіях [43, с. 36].

Теоретичні основи інклюзивного розвитку економічних систем закладено в дослідженнях Д. Аджемоглу та Д. Робінсон [9]; Е.С. Райнерт [30]; J. Podesta [46]; З. М. Бедос [12]; S. Hollander, R. Bolling [48]; R. Ranieri, R. R. Almeida [47]; J. Gupta, C. Vegelin [44] та ін.

Огляд результатів досліджень за цією тематикою зарубіжних учених дають підстави для виокремлення найбільш загальних складових інклюзивного розвитку:

а) економічний розвиток, основною метою якого виступає скорочення бідності та

нерівності за майном і доходами, забезпечення участі населення в такому розвитку шляхом прийняття рішень та в їх реалізації;

б) рівні можливості для реалізації людського потенціалу, незалежно від соціально-економічних умов, статі, місця проживання населення тощо.

К. Vos (2016) і J. Gupta (2016) конкретизують елементи інклюзивного розвитку на місцевому рівні:

а) справедливий розподіл вигод від розвитку територій та рівних можливостей для всіх;

б) реалізація економічного потенціалу місцевими жителями (суспільно-корисна продуктивна зайнятість);

в) участь в розвитку громад і органів місцевого самоврядування;

г) охорона навколишнього природного середовища;

д) адаптивна спроможність територіальної громади протистояти різноманітним внутрішнім і зовнішнім деструктивним явищам і процесам тощо [42, с. 484].

Комплексні наукові дослідженнями стану і перспективних моделей сільської економіки в контексті чинника сільської території, забезпечення стратегічних пріоритетів інклюзивного розвитку проведені О. Бородіною, І. Прокопою, О. Поповою [27]; Т. Затоначкою [11]; Т. Зінчук, Н. Куцмус [14]; О. Ковальчуком [45] та ін.

Дослідники інклюзивної концепції суспільних процесів і явищ у сенсі територіального розвитку відзначають її синтетичний характер. Адже теоретичною базою для такого уявлення розвитку територій послуговували просторові теорії, концепція сталого розвитку й екологічні теорії, теорія розміщення, кумулятивні теорії, теорії економічного зростання, інституціональні теорії, теорії соціального добробуту, соціального і людського капіталу та інші течії й напрями економічної думки.

Прикметно, що зазначені теорії зароджувалися «в конкретних місцевостях з певними обставинами і вихідними умовами (історичними, ментальними, культурними, політичними, ресурсними тощо), що дозволяло розробляти підходи до розв'язання проблем цих територій». Очевидно, що перелічені та інші теорії якщо не тісно пов'язані між собою, то розвивалися за діалектичним принципом заперечення, або «тези-антитези». До того ж нерідко певну теорію відносять до

різних наукових шкіл, «що пояснюється складними явищами процесів розвитку, до яких часто не можливо застосувати жорсткі рамки конкретної моделі або теорії» [15, с. 108].

Останнім часом проблематика інклюзивного розвитку, як інноваційної платформи формування моделі збалансованого стану економіки територіального (локального) рівня, розглядається в контексті реформи децентралізації повноважень центральних органів виконавчої влади та запланованого адміністративно-територіального устрою держави. Інклюзивний розвиток, на думку окремих вчених, відрізняється від збільшення доходів і ВВП та інших макроекономічних показників у традиційному їх значенні, оскільки ніби зміщує фокус на усебічний розвиток людини, підвищення її добробуту, зниження рівня бідності домогосподарств, зменшення розшарування за майном і доходами тощо [3, с. 55-70].

Реформа децентралізації повноважень та розподілу ресурсів органів державної влади в Україні у тому числі спрямована на інклюзивне зростання і відновлення соціальної справедливості шляхом розв'язання таких соціально-економічних проблем: усунення нерівності доходів між сільськими та міськими домогосподарствами; подолання суттєвого розриву в якості освітніх послуг і при формуванні стартового трудового потенціалу сільської й міської молоді; унеможливлення подальшого соціального відчуження окремих категорій сільських жителів; недопущення незворотності демографічної кризи та масової міграції сільського населення, що призводить до обезлюднення сільських територій тощо.

Прискорення системних деструктивних явищ і процесів на сільських територіях зумовлює необхідність розроблення сучасної моделі збалансованого зростання з використанням місцевих людських, економічних і природних ресурсів. Корисним і повчальним у сенсі виокремлення «інклюзивності територій» як стратегічного фактора слід вказати досвід «європейської моделі сільського розвитку, побудованої на загальнолюдських цінностях та пріоритетах розвитку сільської економіки, демонструє високі досягнення та результати в стандартах і якості життя сільського населення» [13, с. 133].

До певної міри можна припустити, що теорія інклюзивного розвитку стала відповід-

дю на домінування техногенного типу економічного розвитку, тобто розвитку заради самого розвитку. Зокрема його ознаками є все більша інтенсифікація аграрного виробництва, застосування шкідливих для здоров'я людей і тварин хімічних добрив, засобів захисту рослин, стимуляторів росту живих організмів тощо.

Економічні теорії збалансованого сільського розвитку. Усвідомлення згубності подальшого антропогенного навантаження на довкілля та реальності глобальних загроз стало причиною для появи низки екологоорієнтованих концепцій, які пропонують гармонізувати розвиток економіки з можливостями планети Земля (екотопії, антропоцентризму, екоцентризму, біоцентризму та ін.). Міжнародними організаціями було прийнято кілька важливих ініціатив, які розпочали регламентувати процес природокористування з метою уведення його у цивілізоване екологічнобезпечне русло.

За ініціативою та під егідою ООН, починаючи з 70-х років минулого століття проведено низку заходів, які привертають увагу людства до проблем довкілля. Серед них: Міжнародна конференція ООН з навколишнього природного середовища (Стокгольм, 1972), Конференція з навколишнього середовища й розвитку «Саміт Землі» (Ріо-де-Жанейро, 1992), Спеціальна сесія Генеральної Асамблеї ООН «Порядок денний на XXI століття», або «Ріо+5» (Нью-Йорк, 1997), Всесвітній саміт (Йоганесбург, 2002), Конференція з питань сталого розвитку «Ріо 2012», або «Ріо +20» та інші заходи глобального масштабу [36].

Указом Президента України від 30 вересня 2019 року №722/2019 «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року», серед іншого, передбачено: боротьба з бідністю; подолання голоду, досягнення продовольчої безпеки, поліпшення харчування і сприяння сталому розвитку сільського господарства; сприяння поступальному, всеохоплюючому та сталому економічному зростанню, повній і продуктивній зайнятості та гідній праці для всіх; скорочення нерівності та ін. Очевидно, що для досягнення визначених цілей на найближче десятиліття усім підприємствам, установам і організаціям необхідно визначити й реалізувати комплекс системних заходів інклюзивного розвитку, в тому числі на сільській території.

Цим стратегічним документом рекомендовано Національній академії наук України, Національній академії аграрних наук України та іншим галузевим академіям наук утримувати зазначені цілі під час визначення напрямів своїх наукових досліджень [35].

Відповідно до складових національної економіки - макро-, мезо-, мікро- і нанорівня, виділяють особливі підходи до розбудови «зеленої», «синьої» та «нано» економіки. Варто зупинитися на останніх двох рівнях, які відповідають предмету цього дослідження. Для місцевого рівня переважаючим слугує наповнення повсякденними сільськогосподарськими практиками інноваційної моделі «синьої економіки», де основними суб'єктами виділяються регіональні органи влади включно з об'єднаними територіальними громадами (ОТГ), середні й великі підприємства, екологічні організації громадянського суспільства в сільських територіях [19]. Це важливо, адже в результаті реформи децентралізації ОТГ отримали вагомий повноваження щодо користування і розпорядження земельними та іншими природними ресурсами не лише в межах своїх територій. Економічними суб'єктами на базовому («нано») рівні функціонує найчисленніша група - домогосподарства, фермерські господарства сімейного типу, малі підприємства, фізичні особи-підприємці та окремі громадяни. Це первинна ланка національної економіки з якої все починається, тому важливо саме на цьому масовому рівні сформувати стереотипи екологоорієнтованої поведінки [22, с. 4-6].

Адже, як відомо, економіка й екологія тісно взаємопов'язані між собою не лише своїм походженням від одного грецького кореня (οἶκος - дім, господарство), а й суто прагматичним підходом до суспільно-економічних та природних явищ і процесів, за принципом - усе залежить від усього.

Питанням науково-методичного обґрунтування збалансованого розвитку сільських територій і сільського розвитку, як наукової категорії, та опрацюванню науково-методичних рекомендацій, спрямованих на дотримання його засад у сучасних умовах господарювання, присвячені наукові дослідження О. М. Бородіної [32]; Ю. Е. Губені [8]; Л. С. Гринів [7]; О. М. Могильного [19]; О. М. Онищенко, В. В. Юрчишина [24]; О. І. Павлова [25]; О. Л. Попової [28];

І. В. Прокопи [29]; В. О. Шевчука [39] та ін. [36, 37].

Щодо терміна «сталій розвиток» («*sustainable development*»), то його введено в офіційні документи Міжнародною комісією з навколишнього середовища та розвитку (Комісія Брунтланд) у 1987 р. Нині він загальноживаний в науковій і публіцистичній літературі. У найпоширенішому тлумаченні його розуміють як «задоволення потреб нинішнього часу, яке не підриває здатності майбутніх поколінь задовольняти власні потреби». За результатами аналізу В. О. Шевчука, налічується понад сто визначень цієї культурної парадигми розвитку XXI ст. Серед них, зокрема, й такі: «усталений», «стійкий», «збалансований» тощо. Тож поділяємо думку вченого, який вважає: «...якщо ці епітети є безвідносними до проблем неруйнівного для природи задоволення потреб сучасних та майбутніх поколінь, або не дають рішень для їх розв'язання, то такі дискусії мають бути полишені як неконструктивні» [39, с. 36].

Більше того, йдеться не лише про епітети до слова «сталій». У численних публікаціях «сталій» застосовується, як правило, некоректно й без урахування особливостей об'єкта дослідження і пов'язаних з ними економічних процесів і явищ - до «агробізнесу», «орендарів», «орендних відносин», «землекористування», «села», «розселення», «сільської території» і навіть до «нації». На нашу думку, пошук істинного значення того чи іншого поняття (категорії) в контексті конкретного об'єкта дослідження не зайве, адже маємо багато прикладів у економічній науці, коли вони (поняття) з часом втрачали свій початковий зміст, або навіть викривлювалися дослідниками з тих чи інших причин. Немало проблем, особливо в молодих дослідників, виникає через некоректний переклад з англійської чи іншої мови на українську складних економічних категорій. Хоча, маємо визнати, їхні відповідники нерідко наявні в українській мові і не завжди запозичення слів іншомовного походження виправдано цілями дослідження. Інколи це лише засмічує українську мову, створює видимість «наукового пошуку» і не сприяє наближенню до істини. Тож маємо визначитися з авторським баченням цієї термінологічної розмаїтості щодо «сталого розвитку», яка існує в науковій літературі.

Тлумачний словник дає питомо українське тлумачення слова «сталій», а саме: «який не змінюється, зберігає той самий склад, розмір, однакову форму, величину». Синонімічним рядом до нього є: «незмінний, постійний, який не зазнає коливань» [23, Т. 4, с. 370].

Виникає логічне запитання: про яку «незмінність, розмір чи величину» може йтися стосовно економічних систем, які закономірно розвиваються циклічно, постійно з певною періодичністю зазнають криз, інфляції, безробіття, що мають різні масштаби, природу, глибину, тривалість та соціо-економіко-екологічні наслідки. Загальновідомо, національні економіки мають певну динаміку розвитку, зростають кількісно та якісно. З кожним новим технологічним укладом змінюються продуктивні сили й виробничі відносини та форми діяльності економічних агентів. Для прикладу, шостий технологічний уклад - передбачає перехід до виробництва, орієнтованого на споживача з використанням кіберфізичних систем (нано-, клітинних-, біотехнологій). Четверта промислова революція, на думку Клауса Шваба, характеризується злиттям технологій з «розмиванням» меж між фізичними, цифровими і біологічними сферами¹. З'явилися вже численні публікації про її вплив на сталій розвиток, проте це потребує окремого дослідження, що не є предметом цієї статті.

Отже, розглядатимемо власне поняття «сталій розвиток». Обґрунтовано піддаючи його сумніву, Г. Черевко та І. Черевко відзначають, що термін «*sustainable development of rural areas*», вжитий вперше у рекомендаціях Саміту Землі, на інших міжнародних конференціях дослівно перекладається як зрівноважений, а не сталій розвиток, «...бо сталій» в англійській мові має зовсім інший аналог». Категорія «зрівноважений розвиток», на їхню думку, широко використовується в інших країнах. У Польщі, наприклад, як напрям розвитку сільських терито-

¹ Перша промислова революція використовувала для механізації виробництва силу води і пари. Друга - для конвеєрного виробництва електрику. Третя - автоматизувала виробництво за допомогою електроніки та інформаційних технологій. Четверта промислова революція спирається на третю - з середини минулого століття триває цифрова революція в усіх сферах життя. Технології зливаються, і кордони матеріального, цифрового і біологічного світів стираються / Клаус Шваб «Четверта промислова революція: як до неї готуватися». URL : <https://nubip.edu.ua/node/23076> з посиланням на видання Foreign Affairs.

рій використовується термін «zrownowazony rozwoj obszarow wiejskich» [38, с. 59].

Отже, саме поняття «сталий розвиток» в українському розумінні є змістовно суперечливим і не повною мірою відповідає суті процесу дотримання в практиках господарювання соціальної, економічної та екологічної рівноваги. У цьому дослідженні науково-методичних засад у контексті сільського розвитку доцільно використовувати термін «збалансований розвиток». Збалансувати - це урівноважити, дотримуватися правильного співвідношення (про взаємно зв'язані частини чогось) [47, Т. 2, с. 119]. Синонімом до нього може бути «стійкий розвиток», адже стійкий означає проходити спокійно, розмірено; урівноважений [23, Т. 4, с. 399].

Щодо «зрівноваженого розвитку», то він ніби то й близький до «збалансованого розвитку», але не виступає синонімом цього словосполучення, оскільки згідно з тлумачним словником, характеризує особистість людини.

Збалансованість, за самим визначенням, має відповідати основному критерію - соціо-економіко-екологічному розвитку сільських територій, як просторової життєзабезпечуючої сфери сільського населення.

Звертаючись до першоджерел культурної парадигми ХХІ ст. стосовно збалансованого сільського розвитку, цієї багаторівневої і складної категорії, маємо визнати, що вона має більш давнє походження, ніж зазвичай прийнято вважати. За підтвердження цього слугують публікації і практична діяльність фундаторів української школи фізичної економії, серед яких:

С. А. Подолінський (1850-1891), у статті «Праця людини та її відношення до розподілу енергії» сформулював засадничі принципи екологічно збалансованого розвитку;

В. І. Вернадський (1863-1945), розвиваючи ідеї французьких учених Є. Леруа, П. Тейяра де Шардена, надав сучасне розуміння ноосфери (уведено в науковий обіг у 1927 р. Є. Леруа) «як системної основи взаємодії людини і природи, у межах якої розумна людська діяльність стає визначальним фактором розвитку»;

М. Д. Руденко (1920-2004), у своїй книзі «Енергія прогресу (Нариси з фізичної економії)» піддав критиці марксистські догмати політичної економії в частині впливу енергетичних процесів на розвиток економіки, обґрунтувавши це законами природи, зв'язками фізичних і економічних процесів.

Наукові переконання М. Д. Руденка, без перебільшення, являють собою фундамент концепції збалансованого розвитку в системі «людина - суспільство - природа».

Гармонійна взаємодія людства, суспільних систем, наукових знань, техніки і технологій та інших складових ноосфери в «єдності з біосферою є основою її стійкого існування і розвитку» [22, с. 4].

Новаторами у застосуванні нових методів екологоощадного землеробства в Україні, авторами широко відомих науково-публіцистичних праць і практичних рекомендацій для аграріїв були:

І. Є. Овсінський (1856-1909), який успішно відпрацював ґрунтозахисні методи обробітку ґрунту, одним із перших обґрунтував ризики для збалансованого сільського розвитку від застосування мінеральних добрив. Свої погляди І. Є. Овсінський виклав у статті «Нова система землеробства»;

Ф. Т. Моргун (1924-2008), у творі «Вибір України - порятунок природи і села. Роздуми виборця» залишив своєрідний заповіт нинішнім і майбутнім поколінням українців. Як державний діяч і талановитий організатор різних секторів економіки, на всіх рівнях державного управління майже через 100 років запровадив у практику систему безплужного землеробства І. Є. Овсінського, нині широко відома як самовідновлюване органічне землеробство.

Здобутки згаданих тут та інших українських вчених і практиків - новаторів сприяли формуванню національної наукової школи фізичної економії та застосуванню її рекомендацій у господарську практику нашими сучасниками - керівниками аграрних формувань різних організаційно-правових форм власності, розмірів земельних угідь та спеціалізації [36, с. 36-41].

Як засвідчує огляд вибраних для аналізу теорій, незважаючи на істотну відмінність предмета дослідження (простір або територія, інклюзивність, сталість розвитку), часу виникнення і географії походження у сукупності наукових пошуків створюється своєрідний ефект синергії, або додаткової інтелектуальної енергії вчених різних поколінь, наукових напрямів і шкіл. Унаслідок цього на зміну «людині економічній» приходять «людина розумна», яка виступає носієм нової ідеології щодо гармонізації усіх структурних елементів ноосфери (табл.).

Теоретичні засади збалансованого розвитку сільських територій

Теорії (автори)	Визначення	Ключовий аспект
Теорії просторової економіки: Й. Тюнен, В. Лаунгарт, А. Шеффлер, В. Кристалер, Д. Стеченка, С. Сонька, В. Кулішов, В. Мустафін, Л. Чернюк, В. Ковалевський, І. Коротун, В. Василенко, Б. Данилишин і Т. Пепа, В. Бистряков, І.В. Яскал та ін.	Науковий напрям дослідження, що висвітлює економічні відносини в контексті просторової трансформації як у територіях з ustalеними кордонами, так і з нестійкими, або нечітко невизначеними межами	Визначає особливості території як одного із факторів суспільного відтворення матеріальних благ і послуг
Теорії інклюзивного розвитку: Д. Аджемоглу, Д. Робінсон, Е. Райнерт, Дж. Подеста, М. Бедос, С. Голандер, Р. Райнері, Р. Альмейда, Дж. Гупта, К. Вегелін, К. Бос, О. Бородіна, О. Попова, І. Прокопа, Т. Затонацька, Т. Зінчук, А. Кожина та ін.	Цілісне уявлення про необхідність справедливих відносин, пов'язаних з виробництвом, розподілом і споживанням новоствореного продукту усіма сторонами незалежно від соціально-економічних умов, статі, місця проживання населення тощо	Сприяє зменшенню розшарування населення за рівнем доходів та добробуту, що, у свою чергу, забезпечує не тільки соціальні вигоди, а й прискорене економічне зростання територій
Теорії сталого розвитку: Н. Джорджеску-Роген, К. Боулдинга, Г. Айреса, Л. Кохрсена, С. Подолинський, В. Вернадський, Л. Мельник, М. Руденко, О. Онищенко, В. Юрчишин, О. Павлов, В. Шевчук та ін.	Запровадження збалансованої моделі економіки, що відповідає сучасним потребам людства не підриваючи здатності майбутніх поколінь задовольняти свої потреби, у т.ч. на безпечне довкілля	Визнає закономірність рівнопріоритетності соціальних, економічних та екологічних критеріїв для оцінювання розвитку територій

Джерело: Узагальнено за [39, 40, 41].

Висновки. Здійснений оглядовий аналіз еволюції наукової думки дає підстави для таких висновків. Напрацювання теорій просторової економіки, інклюзивного зростання та сталого розвитку розглядається нами як науково-методологічне підґрунтя для збалансованого (стійкого) розвитку сільської території. На нашу думку, збалансованою вважається система, яка здатна відновлювати людиноцентричну соціо-економіко-екологічну рівновагу в умовах дестабілізуючих внутрішніх і зовнішніх чинників.

Збалансований розвиток сільської території - це процес поліпшення рівня та якості життя сільського населення, що, у свою чергу, сприяє урізноманітненню видів аграрної і позааграрної діяльності, продуктивній зайнятості, диверсифікації доходів сільських домогосподарств та наповненню бюджетів місцевих громад, соціальній захищеності мешканців, сучасному інфраструктурному розвитку поселенської мережі, збереженню і підвищенню родючості ґрунтів, захисту ландшафтів та біологічного різноманіття.

Список бібліографічних посилань

1. Бистряков І. К. Економічний простір: аспекти методологічного визначення. Київ : РВПС України НАН України, 2006. 56 с.
2. Бияков О. А. Теория экономического пространства: методологический и региональный аспекты: науч. изд. Томск : Изд-во Томского ун-та, 2004. 152 с.
3. Бобух І. М., Щегель С. М. Стратегічні орієнтири економічного зростання України: інклюзивність як ключовий пріоритет. *Вісник Національної академії наук України*. 2018. № 7. С. 55-70.
4. Бутенко Т. О. К вопросу о сущности экономического пространства. *Економіка та право*. 2010. № 2. С. 13-17.
5. Василенко В. М. Архитектура регионального экономического пространства: монография / НАН Украины. Ин-т экономико-правовых исследований. Донецк : Юго-Восток, 2006. 311 с.

References

1. Bystriakov, I.K. (2006). *Ekonomichnyi prostir: aspekty metodolohichnoho vyznachennia* [Economic space: aspects of methodological definition]. Kyiv: RVPS Ukraine NAN Ukraine [In Ukrainian].
2. Bijakov, O.A. (2004). *Teorija jekonomicheskogo prostranstva: metodologicheskij i regional'nyj aspekty: nauch. izd.* [The theory of economic space: methodological and regional aspects: scientific. ed.]. Tomsk: Izd-vo Tomskogo un-ta [In Russian].
3. Bobukh, I.M. & Shchehel, S.M. (2018). *Stratehichni oriientyry ekonomichnoho zrostannia Ukrainy: inkluzivnist yak kliuchovy priorytet* [Strategic guidelines for Ukraine's economic growth: inclusiveness as a key priority]. *Visnyk Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy*, 7, pp. 55-70. [In Ukrainian].

6. Гайдучкий І. П. Системи та механізми мотивації низьковуглецевого розвитку: теорія, методологія, практика : монографія. Київ : ТОВ «ДКС центр», 2018. 560 с.
7. Гринів Л. С. Фізична економія: нові моделі сталого розвитку : монографія. Львів : Ліга-прес, 2016. 424 с.
8. Губені Ю. Розвиток сільських територій: деякі аспекти європейської теорії і практики. *Економіка України*. 2007. № 4. С. 62-70.
9. Джемозлу Д., Робінсон Д. Чому нації занепадають / пер. з англ. О. Дем'яненка. Київ : Наш Формат, 2016. 400 с.
10. Економічний простір і динаміка розвитку продуктивних сил України: теоретико-методологічні основи дослідження / Данилишин Б. М. та ін. Київ : РВПС України НАН України, 2008. 220 с.
11. Затонацька Т. Г. Фінансове забезпечення інклюзивного зростання та подолання бідності в Україні: існуюча практика та перспективи. *Теоретичні та прикладні питання економіки*. 2014. № 1 (28). С. 102-112.
12. Зені Мінтон Бедос. Для багатших і для бідніших. Зростання нерівності - одна з найбільших соціально-економічних і політичних проблем сучасності. URL : <http://tyzhden.ua/World/62625>.
13. Зінчук Т. В. На початку пошуку стратегії інклюзивного зростання сільської економіки: світовий та європейський підхід. *Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія: Економіка і менеджмент. Вип. 4 (68)*. 2016. С. 132-137.
14. Зінчук Т. О., Куцмус Н. М. Принади сільських територій: новий теоретико-методологічний підхід чи забута потреба сільського розвитку? *Сталий розвиток економіки*. 2012. № 1. С. 155-162.
15. Кожина А. В. Теорія інклюзивного місцевого розвитку та її взаємозв'язок з теоріями територіального розвитку. URL : <http://www.investplan.com.ua/pdf> (дата звернення: 04.12.2019).
16. Концепції й теорії територіальної організації господарств. URL : <https://pidru4niki.com> (дата звернення: 12.12.2018).
17. Липец Ю. Г., Поляркин В. А., Шлихтер С. Б. География мирового хозяйства : учеб. пособие для студентов. Москва : ВЛАДОС, 1999. С. 18-89.
18. Марков Л. С. Экономические кластеры: понятия и характерные черты / [Актуальные проблемы социально-экономического развития: взгляд молодых ученых : сб. науч. тр. Разд. 1]. Новосибирск : ИЭОПП СО РАН, 2005. С. 102-123. URL : <http://allrefs.net/c12/445tw/p1/> (дата звернення: 12.12.2018).
19. Мозильний О. М. Розвиток Спільної аграрної політики (САП) Європейського союзу. *Аграрний сектор України на шляху до євроінтеграції* : монографія / Бетлій М., Бородіна О., Гайдучкий А. та ін. Ужгород : ІВА, 2006. С. 37-108.
20. Модель «локаційного трикутника» Лаунгардта. *Розміщення продуктивних сил і регіональна економіка* / М. І. Долішній та ін. Львів : Нац. ун-т «Львівська політехніка», 2003. 256 с. URL : <http://allrefs.net/c12/445tw/p1/> (дата звернення: 12.12.2018).
21. Модель просторової організації сільського господарства Тюнена. *Розміщення продуктивних сил і регіональна економіка* / М. І. Долішній та ін. Львів : Нац. ун-т «Львівська політехніка», 2003. 256 с. URL : <http://allrefs.net/c12/445tw/p1/> (дата звернення: 12.12.2018).
22. Національна парадигма сталого розвитку України. Вид. 2-ге, переробл. і доповн. ; за заг. ред. Б. Є. Патона. Київ : ДУ «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку НАН України. 2016. 72 с.
23. Новий тлумачний словник української мови : у 4-х т. Київ : «Акоїт», 1998. Т. 2, 4. 943 с.
24. Онищенко О. М., Юрчишин В. В. Сільський розвиток: основа методики та організації. *Економіка України*. 2006. № 10. С. 5-12.
25. Павлов О. І. Збалансованість агропродовольчої сфери у контексті концепцій сталого розвитку та соціоекономічної парадигми. *Сталий розвиток та безпека агропродовольчої системи України в умовах глобалізаційних викликів* : монографія. Одеса : Астропринт, 2012. 760 с.
4. Butenko, T.O. (2010). K voprosu o sushnosti jekonomicheskogo prostranstva [On the essence of economic space]. *Ekonomika ta parvo*, 2, pp. 13-17 [In Russian].
5. Vasilenko, V.M. (2006). Arhitektura regional'nogo jekonomicheskogo prostranstva: monografija [Regional economic space architecture: monograph]. NAN Ukrainy. In-t jekonomiko-pravovij issledovaniy Doneck: Jugo-Vostok [In Russian].
6. Haidutskiy, I.P. (2018). Systemy ta mekhanizmy motyvatsii nyzkovuhletsevoho rozvytku: teoriia, metodolohiia, praktyka: monohrafiia [Systems and mechanisms of motivation of low-carbon development: theory, methodology, practice: monograph]. Kyiv: TOV «DKS tsentr» [In Ukrainian].
7. Hryniv, L.S. (2016). Fyzychna ekonomii: novi modeli staloho rozvytku: monohrafiia [Physical economy: new models of sustainable development: monograph]. Lviv: Liha-pres [In Ukrainian].
8. Hubeni, Yu. (2007). Rozvytok silskykh terytorii: deiaki aspekty yevropeiskoi teorii i praktyky [Rural development: some aspects of European theory and practice]. *Ekonomika Ukrainy*, 4, pp. 62-70 [In Ukrainian].
9. Dzhemohlu, D. & Robinson, D. (2016). Chomu natsii zanepadauiut [Why nations are declining]. (O. Dem'ianenko, Trans). Kyiv: Nash Format [In Ukrainian].
10. Danylyshyn, B.M., et al. (2008). Ekonomichnyi prostir i dynamika rozvytku produktyvnykh syl Ukrainy: teoretyko-metodolohichni osnovy doslidzhennia [Economic space and dynamics of development of productive forces of Ukraine: theoretical and methodological bases of research]. Kyiv: RVPS Ukrainy NAN Ukrainy [In Ukrainian].
11. Zatonatska, T.H. (2014). Finansove zabezpechennia inkluzyvnoho zrostannia ta podolannia bidnosti v Ukraini: isnuucha praktyka ta perspektyvy [Financial support for inclusive growth and poverty reduction in Ukraine: current practice and prospects]. *Teoretychni ta prykladni pytannia ekonomiky*, 1 (28), pp. 102-112 [In Ukrainian].
12. Zeni, Minton Bedos. Dlia bahatshykh i dlia bidnishykh. Zrostannia nerivnosti - odna z naibilshykh sotsialno-ekonomichnykh i politychnykh problem suchasnosti [For the rich and for the poor. The growth of inequality is one of the biggest socio-economic and political problems of our time]. Retrieved from: <http://tyzhden.ua/World/62625> [In Ukrainian].
13. Zinchuk, T.V. (2016). Na pochatku poshuku stratehii inkluzyvnoho zrostannia silskoi ekonomiky: svitovyi ta yevropeiskiy pidkhid [At the beginning of the search for a strategy for inclusive growth of the rural economy: a global and European approach]. *Visnyk Sums'koho natsionalnoho ahrrar'noho universytetu. Seriia: Ekonomika i menedzhment, vol. 4 (68)*, pp. 132-137 [In Ukrainian].
14. Zinchuk, T.O. & Kutsmus, N.M. (2012). Prynady silskykh terytorii: novyi teoretyko-metodolohichnyi pidkhid chy zabuta potreba silskoho rozvytku? [The charms of rural areas: a new theoretical and methodological approach or the forgotten need for rural development?]. *Stalyi rozvytok ekonomiky*, 1, pp. 155-162 [In Ukrainian].
15. Kozhyna, A.V. Teoriia inkluzyvnoho mistsevoho rozvytku ta yii vzaiemoviazok z teoriiami terytorialnoho rozvytku [The theory of inclusive local development and its relationship with theories of territorial development]. Retrieved from: <http://www.investplan.com.ua/pdf> [In Ukrainian].
16. Kontseptsii y teorii terytorialnoi orhanizatsii hospodarstv [Concepts and theories of territorial organization of farms]. Retrieved from: <https://pidru4niki.com> [In Ukrainian].
17. Lipec, Ju.G. Poljarkin, V.A. & Shlihter, S.B. (1999). Geografija mirovogo hozhajstva: ucheb. pos. dlja studentov [Geography of the world economy: a textbook for students]. Moskva: VLADOS [In Russian].
18. Markov, L.S. (2005). Jekonomicheskie klasteri: ponjatiia i harakternye cherty [Economic clusters: concepts and characteristics]. *Aktual'nye problemy social'no-jekonomicheskogo razvitiia: vzgljad molodyh uchenyh: sb. nauch. tr. Razd. 1*. Novosibirsk: IJeOPP SO RAN (pp. 102-123). Retrieved from: <http://allrefs.net/c12/445tw/p1/> [In Russian].

26. Пена Т. В. Концептуальні основи розбудови економічно-простору України. Черкаси : Брама-Україна, 2007. 124 с.
27. Політика сільського розвитку на базі громад в Україні : наукова доповідь / за ред. О. М. Бородіної, І. В. Прокопи, О. Л. Попової ; НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогнозув. НАН України». Київ, 2015. 70 с.
28. Попова О. Л. Сталій розвиток агросфери України: політика і механізми : монографія. Київ : «Ін-т економіки та прогнозув.», 2009. 352 с.
29. Прокопа І. В., Бородіна О. М. Аграрний розвиток і саморозвиток громад: модернізація через взаємну адаптацію. *Економіка України*. 2014. № 4. С. 55-72.
30. Райнерт Ерік С. Як багаті країни забагатили... і чому бідні країни залишаються бідними. Київ : Темпора, 2015. 444 с.
31. Региональная экономика. Информационный ресурс РГУ. URL : <http://allrefs.net/c12/445tw/p1/> (дата звернення: 12.12. 2018).
32. Соціоекономічний розвиток сільського господарства і села: сучасний вимір / за ред. О. М. Бородіної. Київ : НАН України, Ін-т екон. та прогнозув., 2012. 320 с.
33. Тараненко І. В. Інноваційні стратегічні ініціативи ЄС / Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності. URL : <http://eir.pstu.edu...9/219/13.1.pdf?sequence=1>, 2011.
34. Теорія про функції і розміщення системи населених пунктів (центральної місць) Кристаллера. *Розміщення продуктивних сил і регіональна економіка* / М. І. Долішній та ін. Львів : Нац. ун-т «Львівська політехніка», 2003. 256 с. URL : <http://allrefs.net/c12/445tw/p1/> (дата звернення: 12.12. 2018).
35. Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року : Указ Президента України від 30 вересня 2019 року №722/2019. URL : <https://www.president.gov.ua/documents/7222019-29825>.
36. Ходаківська О. В. Екологізація аграрного виробництва : монографія. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2015. 350 с.
37. Ходаківська О. В., Шпикуляк О. Г. Інститути «зеленої» економіки у забезпеченні сталого розвитку агросектору: теоретичний вимір. *БізнесІнформ*. 2017. № 9. С. 13-18.
38. Черевко Г., Черевко І. Зрівноважений розвиток сільських територій. *Аграрна економіка*. 2010. № 1-2. С. 57-66.
39. Шевчук В. О. Фізико-економічне мислення як атрибут сталості господарювання. *Сталий розвиток та безпека агропродовольчої системи України в умовах глобалізаційних викликів* : монографія. Одеса : Астропринт, 2012. 760 с.
40. Яскал І. В. «Економічний простір» і «просторова економіка» в регіональних дослідженнях. *Проблеми і перспективи розвитку підприємництва*. Зб. наук. праць. Харків, 2016. Вип. № 2 (13). Т. 1. С. 47-54.
41. Agriculture in the European Union: report 2013 / Directorate-General for Agriculture and Rural Development, 2013. 337 p.
42. Bos K., Gupta J. Inclusive development, oil extraction and climate change: a multilevel analysis of Kenya. *International Journal of Sustainable Development & World Ecology*. 2016. № 23:6. P. 482–492.
43. Gupta J., Cornelissen V., Ros-Tonen M. Inclusive development Encyclopedia of Global Environmental Governance and Politics, Publisher: Edward Elgar Publishing Limited:Cheltenham, UK Northampton, MA, USA, Editors:Pattberg P.H., Zelli F., 2015. P. 35–44.
44. Joyeeta Gupta, Courtney Vegelin. Sustainable development goals and inclusive development. URL : Mode of access: <https://link.springer.com/article/10.1007/s10784-016-9323-z>.
45. Kovalchuk O. The 2030 Agenda for Sustainable Development. *Вісник ЖНАЕУ*. 2016. № 1 (55). Том 3. С. 331-337.
46. Podesta J. Inclusive Economic Growth: Increasing Connectivity, Expanding Opportunity, and Reducing Vulnerability. URL : <https://www.americanprogress.org/issues/economy/report/2013/02/07>.
47. Ranieri Rafael; Ramos, Raquel Almeida (March 2013). «Inclusive Growth: Building up a Concept» (PDF). Working Paper. 104. Brazil: International Policy Centre for Inclusive Growth. ISSN 1812-108X. Retrieved 13 January 2015.
48. Saskia Hollander, Rojan Bolling. Practice, don't preach: getting serious about inclusive development. URL : <http://www.thebrokeronline.eu>.
19. Mohylnyi, O.M. (2006). Rozvytok Spilnoi ahrarynoi polityky (SAP) Yevropeiskoho soiuзу. Ahrarynyi sektor Ukrainy na shliakhu do yevrointehratsii: monohrafiia [Development of the Common Agricultural Policy (CAP) of the European Union. The agricultural sector of Ukraine on the way to European integration: monograph]. Uzhhorod: IVA. (pp. 37-108) [In Ukrainian].
20. Dolishnii, M.I., et al. (2003). Model «lokatsiinohu trykutnyka» Launhardta [Laungard's "location triangle" model]. *Rozmishchennia produktyvnykh syl i rehionalna ekonomika*. Lviv: Nats. un-t «Lvivska politekhnikha». Retrieved from: <http://allrefs.net/c12/445tw/p1/> [In Ukrainian].
21. Dolishnii, M.I., et al. (2003). Model prostoroivoi orhanizatsii silskoho hospodarstva Tiunena [Tunen's model of spatial organization of agriculture]. *Rozmishchennia produktyvnykh syl i rehionalna ekonomika*. Lviv: Nats. un-t «Lvivska politekhnikha». Retrieved from: <http://allrefs.net/c12/445tw/p1/> [In Ukrainian].
22. Paton, B.Ye., et al. (2016). Natsionalna paradyhma staloho rozvytku Ukrainy [National paradigm of sustainable development of Ukraine]. Kyiv: DU «Instytut ekonomiky pryrodokorystuvannia ta staloho rozvytku NAN Ukrainy [In Ukrainian].
23. Novyi tlumachnyi slovnyk ukrainskoi movy: u 4-kh t. [New explanatory dictionary of the Ukrainian language: in 4 volumes]. (1998). Kyiv: «Akoit», vol. 2 (4) [In Ukrainian].
24. Onyshchenko, O.M. & Yurchyshyn, V.V. (2006). Silskyy rozvytok: osnova metodyky ta orhanizatsii [Rural development: the basis of methodology and organization]. *Ekonomika Ukrainy*, 10, pp. 5-12 [In Ukrainian].
25. Pavlov, O.I. (2012). Zbalansovanist ahroprodovolchoi sfery u konteksti kontseptsii staloho rozvytku ta sotsioekonomichnoi paradyhmy. *Stalyi rozvytok ta bezpeka ahroprodovolchoi systemy Ukrainy v umovakh hlobalizatsiinnykh vykykiv: monohrafiia* [Balance of agri-food sphere in the context of concepts of sustainable development and socio-economic paradigm]. Odesa: Astroprynt [In Ukrainian].
26. Pepa, T.V. (2007). Kontseptualni osnovy rozbudovy ekonomichnoho prostoru Ukrainy [Conceptual bases of development of economic space of Ukraine]. Cherkasy: BraMa-Ukraina [In Ukrainian].
27. Borodina, O.M., Prokopa, I.V. & Popova, O.L. (2015). Polityka silskoho rozvytku na bazi hromad v Ukraini: naukova dopovid [Rural development policy based on communities in Ukraine: a scientific report]. NAN Ukrainy, DU «Ін-т екон. та прогнозув. NAN Ukrainy». Kyiv [In Ukrainian].
28. Popova, O.L. (2009). Stalyi pozvytok ahrospofey Ukrainy: polityka i mekhanizmy : monohrafiia [Sustainable development of the Ukrainian economy: policy and mechanisms: monograph]. Kyiv: «Ін-т економіки та прогнозув.» [In Ukrainian].
29. Prokopa, I.V. & Borodina, O.M. (2014). Ahrarynyi rozvytok i samorozvytok hromad: modernizatsiia cherez vzaiemnu adaptatsiiu [Agricultural development and community self-development: modernization through mutual adaptation]. *Ekonomika Ukrainy*, 4, pp. 55-72 [In Ukrainian].
30. Rainert, Erik S. (2015). Yak bahati krainy zabahatili... i chomu bidni krainy zalyshaiutsia bidnymi [How rich countries got rich... and why poor countries stay poor]. Kyiv: Tempora [In Ukrainian].
31. Regional'naja ekonomika. Informacionnyj resurs RGU [Regional economy. Information resource of RSU]. Retrieved from: <http://allrefs.net/c12/445tw/p1/> [In Russian].
32. Bopodina, O.M. (2012). Sotsioekonomichnyi pozvytok silskoho hospodarstva i sela: suchasnyi vymip [Socio-economic development of agriculture and rural areas: modern measurement]. Kyiv: NAN Ukrainy, Ін-т екон. та прогнозув. [In Ukrainian].
33. Taranenko, I.V. (2011). Innovatsiini stratehichni initsiatyvy YeS [Innovative strategic initiatives of the EU]. Teoretychni i praktychni aspekty ekonomiky ta intelektualnoi vlasnosti. Retrieved from: <http://eir.pstu.edu...9/219/13.1.pdf?sequence=1> [In Ukrainian].
34. Dolishnii, M.I., et al. (2003). Teoriia pro funktsii i rozmishchennia systemy naselenykh punktiv (tsentralnykh mist) Krystallera [Theory of functions and location of the system of settlements (central places) Crystaller]. *Rozmishchennia produktyvnykh syl i rehionalna ekonomika*. Lviv: Nats. un-t «Lvivska politekhnikha». Retrieved from: <http://allrefs.net/c12/445tw/p1/> [In Ukrainian].

35. Pro Tsili staloho rozvytku Ukrainy na period do 2030 roku: Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 30 veresnia 2019 roku #722/2019 [On the Goals of Sustainable Development of Ukraine for the period up to 2030: Decree of the President of Ukraine of September 30, 2019 No. 722]. Retrieved from: <https://www.president.gov.ua/documents/7222019-29825> [In Ukrainian].
36. Khodakivska, O.V. (2015). Ekolohizatsiia ahpapnoho vypobnytstva: monohrafiia [Greening of agricultural production: monograph]. Kyiv: NNTs «IAE» [In Ukrainian].
37. Khodakivska, O.V. & Shpykuliak, O.H. (2017). Instytuty «zelenoi» ekonomiky u zabezpechenni staloho rozvytku ahposektopu: teoretychnyi vymir [Institutions of "green" economy in ensuring sustainable development of agricultural sector: theoretical dimension]. *BiznesInfopm*, 9, pp. 13-18 [In Ukrainian].
38. Cherevko, H. & Cherevko, I. (2010). Zrivnovazhenyi rozvytok silskykh terytorii [Balanced development of rural areas]. *Ahrarna ekonomika*, 1-2, pp. 57-66 [In Ukrainian].
39. Shevchuk, V.O. (2012). Fyzyko-ekonomichne myslennia yak atrybut stalosti hospodariuvannia [Physico-economic thinking as an attribute of economic sustainability]. Stalyi rozvytok ta bezpeka ahroprodovolchoi systemy Ukrainy v umovakh hlobalizatsiinykh vyklykiv: monohrafiia. Odesa: Astroprynt [In Ukrainian].
40. Yaskal, I.V. (2016). «Ekonomichnyi prostir» i «prostora ekonomika» v rehionalnykh doslidzhenniakh ["Economic space" and "spatial economy" in regional studies]. *Problemy i perspektyvy rozvytku pidpriemnytstva. Zb. nauk. prats. Kharkiv*, vol. 2 (13), T. 1, pp. 47-54 [In Ukrainian].
41. Agriculture in the European Union: report 2013 / Directorate-General for Agriculture and Rural Development, 2013 [In English].
42. Bos, K. & Gupta, J. (2016). Inclusive development, oil extraction and climate change: a multilevel analysis of Kenya. *International Journal of Sustainable Development & World Ecology*, 23:6, pp. 482-492 [In English].
43. Gupta, J., Cornelissen, V. & Ros-Tonen, M. (2015). Inclusive development Encyclopedia of Global Environmental Governance and Politics, Publisher: Edward Elgar Publishing Limited:Cheltenham, UK Northampton, MA, USA, Editors:Pattberg P.H., Zelli F., P. 35-44 [In English].
44. Joyeeta, Gupta & Courtney, Vegelin. Sustainable development goals and inclusive development. Retrieved from: Mode of access: <https://link.springer.com/article/10.1007/s10784-016-9323-z> [In English].
45. Kovalchuk, O. (2016). The 2030 Agenda for Sustainable Development. *Вісник ЖНАЕУ*, 1 (55), vol 3, pp. 331-337 [In English].
46. Podesta, J. (2013). Inclusive Economic Growth: Increasing Connectivity, Expanding Opportunity, and Reducing Vulnerability. Retrieved from: <https://www.americanprogress.org/issues/economy/report/2013/02/07> [In English].
47. Ranieri, Rafael & Ramos, Raquel Almeida (2013). «Inclusive Growth: Building up a Concept» (PDF). Working Paper. 104. Brazil: International Policy Centre for Inclusive Growth. ISSN 1812-108X. Retrieved 13 January 2015 [In English].
48. Saskia, Hollander & Rojan, Bolling. Practice, don't preach: getting serious about inclusive development. Retrieved from: <http://www.thebrokeronline.eu> [In English].

Khodakivska O. V., Kononenko O. M. Evolution of economic theories of sustainable rural development

The purpose of the article is to generalize theoretical approaches to defining the essence of balanced rural development through the prism of the evolution of theories of spatial and inclusive development and the concept of sustainable eco-socio-economic growth.

Research methods. The methodological basis of the research was general scientific and economic research methods, scientific works of Ukrainian and foreign scientists on sustainable rural development and the evolution of scientific thought regarding this problem. In particular, the research used the following methods: abstract-logical (when proposing a hypothesis, making generalizations, formulating conclusions and proposals); analysis and synthesis (in the study of the evolution of theories of spatial and inclusive development and the concept of sustainable eco-socio-economic growth); induction and deduction (to study the essence of the category of balanced rural development).

Research results. The evolution of the main economic theories of sustainable rural development, which, developing gradually according to the laws of dialectics, inherited the scientific developments and predictions of scientists of several generations, is revealed.

Scientific novelty. Scientific approaches to the interpretation of the category "sustainable development of rural areas" were further developed, which was proposed to be understood as a process of improving the level and quality of life of the rural population, which, in turn, contributes to a variety of types of agricultural and non-agricultural activities, productive employment, diver-

sification of incomes of rural households and filling budgets of local communities, social protection of residents, modern infrastructural development of the settlement network, preservation and enhancement of soil fertility, protection of landscapes and biological diversity.

Practical significance. The study of the theories of spatial economics, inclusive growth and sustainable development can become in the future a scientific and methodological basis for the balanced (sustainable) development of rural areas, which will contribute to the restoration of human-centered socio-economic and ecological equilibrium in conditions of destabilizing internal and external factors. *Tabl.: 1. Refs.: 48.*

Keywords: rural development; rural areas; theory of spatial economics; theory of inclusive growth; sustainable development concept.

Khodakivska Olha Vasylyvna - doctor of economic sciences, professor, corresponding member of NAAS, deputy director on scientific and project work, National Scientific Centre "Institute of Agrarian Economics" (10, Heroiv Oborony St., Kyiv, 03127)

E-mail: iae_zem@ukr.net

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-3421-8361>

Kononenko Olena Mykolaivna - junior research fellow of the department of land relations and environmental management, National Scientific Centre "Institute of Agrarian Economics" (10, Heroiv Oborony St., Kyiv, 03127)

E-mail: enkononenko@ukr.net

Ходаковская О. В., Кононенко Е. Н. Эволюция экономических теорий устойчивого сельского развития

Цель статьи - обобщить теоретические подходы к определению сущности сбалансированного сельского развития через призму эволюции теорий пространственного и инклюзивного развития и концепта устойчивого эко-социально-экономического роста.

Методика исследования. Методологической базой исследований послужили общенаучные и экономические методы, научные работы украинских и зарубежных ученых по вопросам устойчивого сельского развития и эволюции научной мысли относительно указанной проблемы. В частности, в исследовании использованы методы: абстрактно-логический (при выдвигании гипотезы, осуществлении обобщений, формулировании выводов и предложений); анализа и синтеза (при исследовании эволюции теорий пространственного и инклюзивного развития и концепта устойчивого эко-социально-экономического роста); индукции и дедукции (для исследования сущности категории сбалансированного сельского развития).

Результаты исследования. Раскрыта эволюция основоположных экономических теорий устойчивого сельского развития, которые, развиваясь постепенно по законам диалектики, унаследовали научные наработки и предсказания ученых нескольких поколений.

Элементы научной новизны. Получили дальнейшее развитие научные подходы к трактовке категории «устойчивое развитие сельской территории», которую предложено понимать как процесс улучшения уровня и качества жизни сельского населения, что, в свою очередь, способствует разнообразию видов аграрной и внеаграрной деятельности, продуктивной занятости, диверсификации доходов сельских домохозяйств и наполнению бюджетов местных общин, социальной защищенности жителей, современному инфраструктурному развитию поселенческой сети, сохранению и повышению плодородия почв, защиты ландшафтов и биологического разнообразия.

Практическая значимость. Исследование теорий пространственной экономики, инклюзивного роста и устойчивого развития может стать в дальнейшем научно-методологическим основанием для сбалансированного (устойчивого) развития сельской территории, что будет способствовать восстановлению человекоцентрического социально-экономико-экологического равновесия в условиях дестабилизирующих внутренних и внешних факторов. *Табл.: 1. Библиогр.: 48.*

Ключевые слова: сельское развитие; сельские территории; теория пространственной экономики; теория инклюзивного роста; концепт устойчивого развития.

Ходаковская Ольга Васильевна - доктор экономических наук, профессор, член-корреспондент НААН, заместитель директора по научно-проектной работе, Национальный научный центр «Институт аграрной экономики» (03127, г. Киев, ул. Героев Обороны, 10)

E-mail: iae_zem@ukr.net

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-3421-8361>

Кононенко Елена Николаевна - младший научный сотрудник отдела земельных отношений и природопользования, Национальный научный центр «Институт аграрной экономики» (03127, г. Киев, ул. Героев Обороны, 10)

E-mail: enkononenko@ukr.net

Стаття надійшла до редакції 01.07.2020 р.

Фахове рецензування: 10.07.2020 р.

Бібліографічний опис для цитування:

Ходаківська О. В., Кононенко О. М. Еволюція економічних теорій сталого сільського розвитку. *Економіка АПК*. 2020. № 10. С. 49 – 61. <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202010049>

Khodakivska, O.V. & Kononenko, O.M. (2020). Evoliutsiia ekonomichnykh teorii staloho silskoho rozvytku [Evolution of economic theories of sustainable rural development]. *Ekonomika APK*, 10, pp. 49 – 61 [In Ukrainian]. <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202010049>

*